

BARIŞ ÜNLÜ • Frantz Fanon

BARIŞ ÜNLÜ 1975 Konya doğumlu. Lisansını iktisat, yüksek lisansını siyaset bilimi dalında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF), doktorasını sosyoloji alanında Binghamton Üniversitesi'nde tamamladı. 1999-2017 yılları arasında SBF'de çalıştı. 7 Şubat 2017'de 686 sayılı Olağanüstü Hal KHK'sıyla üniversiteden ihraç edildi. 2019-2022 arasında Duisburg-Essen Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. Virginia Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi.

Kitapları: *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaaları ve Mektupları* (1946-1961), (derleyen, İletişim Yayınları, 2003); *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar* (İletişim Yayınları, 2002 - 2. basımı 2022); *İsmail Beşikçi* (derleyen, Ozan Değer'le birlikte, İletişim Yayınları, 2011); *Osmanlı: Bir Dünya-İmparatorluğunun Soykütüğü* (Dipnot Yayınları, 2011); *Türklük Sözleşmesi: Oluşumu, İşleyişi ve Krizi* (Dipnot Yayınları, 2018) [İngilizcesi: *The Turkishness Contract* (Temple University Press, 2025)]; *Bir Büyük Dönüşümden Kesitler* (derleyen, Bülent Eken'le birlikte) (Dipnot Yayınları, 2023), *Frantz Fanon: Sömürge Düşünürü - Sömürge Devrimcisi* (İletişim Yayınları, 2025).

İletişim Yayınları 3623 • Politika Dizisi 257

ISBN-13: 978-975-05-3910-7

© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2025, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berfin İnan

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BARIŞ ÜNLÜ

Frantz Fanon

Sömürge Düşünürü - Sömürge Devrimcisi

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	13
BİRİNCİ KISIM	
Frantz Fanon'un Hayatı ve Fikriyatı: Düşünür, Devrimci, Doktor	35
Yaşam ve Varoluş: Düşünür ve Devrimci Fanon'lar	36
"Zenci" ve İnsan	39
Uygarlık'ın Çöküşü: Du Bois, Sartre ve Césaire	43
Düşünür Fanon: <i>Siyah Deri, Beyaz Maskeler</i>	47
Doktor Fanon: Düşünür ile Devrimci Arasında	58
Devrimci Fanon: Yazar, Editör, Diplomat	70
Düşünür ve Devrimci Fanon: <i>Yeryüzünün Lanetlileri</i>	84
İmkânsız Bir Hayat mı, Devrimci Bir Hayat mı? Yaşam, Ölüm ve Ölümsüzlük	100

İKİNCİ KISIM

Dünyalar, Perspektifler, Kavramlar	109
Hannah Arendt ve Frantz Fanon: Sözleşme ve Sömürge	111
Frantz Fanon'dan Immanuel Wallerstein'e: Afrika, 1968 ve Kapitalist Dünya-sistemi	148
Sonuç	175

Önsöz

İletişim Yayınları yaklaşık beş yıl önce Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri*'ne sunuş yazısı yazmamı istedi. Buna olumlu cevap verdim, çünkü uzun yıllardır Fanon üzerine okuyan ve bir-iki de yazı yazmış biri olarak bunu yapabileceğimi düşündüm.¹ Birkaç ay sunuş metni üzerine çalıştım ve sonunda kapsamlı bir yazı yazabildim. Fakat kitap basıma gitmeden hemen önce Tanıl Bora'dan sunuş yazısının yayımlanamayacağını bildiren bir e-mail aldım. Sözleşmede son anda fark edilen bir hukuki engele göre, orijinal kitaba eklenecek her metnin Fanon'un varislerince okunup onaylanması gerekiyormuş. Bunun gerçekleşebilmesi için yazının Fransızcaya çevrilip ilgili kişilere gönderilmesi, sonra cevaplarını beklemek gerekecekti. Bu uzun bir süre alacağı ve sonunda ne olacağı belli olmadığı için kitap sunuş yazım olmadan basıldı. Üzıldüm, ama yapacak bir şey yoktu.

Fakat hikâye burada bitmedi. Duruma benden çok üzülen Tanıl Bora, zaten uzunca olan sunuş yazısını biraz ge-

1 İlk yazım 2011'de yayımlanmıştı: Barış Ünlü, "Frantz Fanon: Ezilenlerin ve Mülksüzlerin Düşünürü", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1 (Güz, 2011), 10-41.

nişletip kısa bir kitaba dönüştürmemi istedi. Buna neredeyse hiç düşünmeden hayır dedim. Yazı yazmak ile kitap yazmak arasındaki büyük farktan dolayı, Fanon üzerine bir kitap yazma hakkını kendimde bulamadım. Fanon üzerine yabancı dillerde yazılmış çok sayıda iyi kitap var, ben kitap yazacağıma bunlardan biri çevrilse daha doğru olur diye düşündüm. Tanıl hoca ise böyle düşünmüyordu ve birkaç yıl boyunca aralıklarla gönderdiği e-maillerle ısrarını sürdürdü. Sonunda, bir gün Esra'nın da "Neden inat ediyorsun, bir düşün" demesinden sonra, yavaş yavaş yelkenleri indirdim ve tamam dedim. Yine de bu kararımı kendime meşrulaştırmam gerekiyordu. En başta santimental bir neden buldum. 2025 yılı Fanon'un 100. doğum yılı olduğu için ona bir kitap hediye etmek fikri hoşuma gitti. Fakat dürüst olmak gerekirse, 2025'te kendime bir 50. yaş hediyesi vermek daha cezbedici bir fikirdi.

Ne var ki, bunlar bir kitap yazmak için yeterli motivasyonlar olabilse bile, bir kitabı meşrulaştırmaya yetmezler, en azından benim gözümde yetmediler. Fanon üzerine kapsamlı bir biyografi yazma veya Fanon üzerine olan uçsuz bucaksız literatürü aktarma fikri de zihnimdeki soruna bir çözüm olamadı, çünkü dediğim gibi bunu zaten yurtdışında yapan çok sayıda Fanon uzmanı var ve açıkçası onlardan daha iyi bir şey yapabilmem pek mümkün değildi. Geriye, aslında her kitap için en başta gelmesi gereken ve yeterli olmasa da gerekli olan bir koşul kalıyordu: kendi fikirlerimi yazmak. Elinizdeki kitap, belli bir bütünsellik sağlamak adına, herhangi bir Fanon kitabında bulunabilecek çok sayıda biyografik bilgi ve metin özeti içeriyor. Fakat bunların ötesinde, Fanon üzerine yıllar içinde oluşan fikirlerimi de yazdım. Kendi rengimi bir ölçüde katabildiğimi umuyorum.

Fanon üzerine görelî olarak kendine özgü bir kitap yazma hedefini, esasen Fanon'u Hannah Arendt ve Immanuel

Wallerstein'le birlikte düşünerek gerçekleştirmeye çalıştım. Arendt 1970'te yayımlanan *On Violence* (*Şiddet Üzerine*) isimli kitabında, Fanon ve Fanon'dan ilham almış ABD'li genç siyah radikaller hakkında epey olumsuz, kimilerince ırkçı bulunan sözler sarfetmişti. Fanon ve Wallerstein ise 1960'ta Gana'da tanışmış ve arkadaş olmuşlardı. Fanon'un erken ölümü nedeniyle kısa süren bu arkadaşlık, bir bakıma Wallerstein'in geliştireceği düşünce ve perspektiflerde yaşamaya devam etti. Kitabımda bu iki olayı, Arendt'in Fanon'a olan yaklaşımını ve Wallerstein'in Fanon'la dostluğunu, sembolik anlar olarak ele alacağım ve bu iki büyük düşünürden birincisini Fanon'dan öğrenmemenin, ikincisini ise Fanon'dan öğrenmenin ne anlama gelebileceğini göstermek açısından kullanacağım. Arendt, 1950'lerde ve 1960'larda kulaklarını Fanon'a ve daha genel olarak sömürge dünyasına kapatarak onlardan öğrenme fırsatını kaçırdı. Onları dinlemeyi öğrenebilseydi, daha doğrusu onları ciddiye almayı becerebilseydi, bazı körlüklerinden kurtulabilir ve olağanüstü entelektüel yeteneğini ve dürüstlüğünü bugünün dünyası için daha anlamlı olabilecek şekilde kullanabilirdi. Arendt'in bugün birçok tartışmanın dışında kalması, bana göre asıl olarak Batı-dışı dünyadan öğrenmeyi ısrarla reddetmesiyle ilgili. Wallerstein ise Fanon'dan ve genel olarak Üçüncü Dünya'dan öğrenme açıklığının, modern dünyanın tarihine ve işleyişine dair nasıl yaratıcı bir düşünce pratiğine yol açabildiğini göstermesi açısından değerli bir örnek.

Benzer bir düşünce egzersizi, yani Fanon'u belli düşünürlerle birlikte düşünme pratiği çok sayıda başka düşünürle de yapılabilir(di). Aklıma gelen bazı isimleri herhangi bir sıra gözetmeden sıralayayım: Kwame Nkrumah, Aimé Césaire, Amílcar Cabral, Karl Marx, Friedrich Hegel, Sigmund Freud, Jacques Lacan, Wilhelm Reich, Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Simone de Beauvoir, Judith Butler, Sara Ahmed,

Pierre Bourdieu, Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi Bhabha, Ali Şeriatı, İsmail Beşikçi... Bu isimlerden bazılarında ilerleyen sayfalarda değineceğim, ama bu değiniler derinlemesine olmayacak. Bir kısmına ise hiç değinmeyeceğim. Bazıları boyumu aşıyor, bazıları üzerine yeterince okumuş ve düşünmüş değilim, bazılarında ise yeterince ilgi duymuyorum. Seçmediklerimden ziyade seçtiklerime geri dönersem, Arendt ve Wallerstein'i seçmemin bir nedeni Fanon'un önemini ve değerini birinin negatif değerinin pozitif olarak gösterdiğini düşünmemse, diğer nedeni onlara olan sevgim ve hayranlığım.

Arendt üzerine ilerleyen sayfalarda söyleyeceğim şeyler bununla çelişiyor gibi görünse de benim zihnimde çelişmiyor. Bu kitap büyük ölçüde Arendt düşüncesinin en tartışmalı olduğu alan üzerine, yani sömürge durumu ve ırkçılık üzerine olduğu için, ondan bahsedeceğim yerler çoğu zaman eleştirel olacak. Ama bu kitap başka bir konu üzerine olsaydı, Arendt bambaşka belirebilirdi.² Her halükârda, Arendt'in düşüncelerini, zihin yaşamını ciddiye almasını ve entelektüel dürüstlüğüne, Arendt'e ırkçılık yaftası yapıştırıp bir kenara atmayacak kadar çok önemsiyorum. Arendt bazı açılardan belki kördü, fakat bazı şeyleri de belki herkesten iyi gördü. Bugünün düşünce dünyasında her şeyi eşzamanlı olarak görebiliyor olmak eleştirelliğin ve solculuğun olmazsa olmazı gibi bir statüye erişti. Bu kültürel ve politik değer arkasında, ileride olumlu anlamda değineceğim gibi, 1960'lardan beri bizimle olan dünya kültür devrimi ve onun ürünlerinden olan kesişimsellik düşüncesi var. Fakat her şeyi görmeye çalışmak hiçbir şeyi iyi görmemek sonucunu da doğurabilir. Veya tersten söylenirse, örneğin

2 Arendt'in görmediklerine değil, gördüklerine odaklanan –bana göre harika– bir kitap için bkz. Fatmagül Berktaş, *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı* (İstanbul: Metis Yayınları, 2012).

Arendt (veya Marx) gibi büyük düşünürler iyi gördüklerini bazı körlükleri sayesinde bile görmüş olabilir.³ Bunu elbette o körlükleri görmezden gelelim anlamında söylemiyorum. Tam tersine, bu kitapta Arendt'in bazı körlükleri üzerine odaklanacağım. Bunların nedenlerini, Fanon'a bakarak ve ondan öğrenerek daha iyi anlayabileceğimizi düşünüyorum. Fakat dediğim gibi, körlükleri nedeniyle Arendt gibi bir düşünürü kenara atmak, ona yapılacak bir adaletsizliğin ötesinde, Arendt düşüncesinin büyük hazinesinden de kendimizi mahrum etmek anlamına gelir. Ayrıca, düşünce hayatının iyice önemli hale geldiği günümüzün bunalımlı zamanlarında, Arendt'in –düşüncelerine ek olarak– düşünüş tarzından da öğrenecek çok şey olabilir. Arendt, düşünceyi daha baştan öldüren hamasetin, slogancılığın ve –sahte, klişe ve gösterişçi hislenişler olarak tarif ettiği, ahlâki, politik ve entelektüel bir zayıflık olarak gördüğü– santimantalizmin tuzaklarına karşı hep teyakkuz halindeydi.⁴ Yaratıcı, cesur ve bağımsız düşünebilmesinin arkasında; kişiye kendini doğru, haklı ve bir topluluğun parçası gibi hissettirebilen, ama aynı zamanda gerçekten düşünmesini de engelleyen bu eğilimlerden kendini koruyabilmiş olması var.

Wallerstein'in yolu ise Fanon'dan başlayarak devam eden yolların bana göre en yaratıcı, en kalıcı ve en radikallerinden biri. Fakat bu hissiyatımın sol çevrelerde pek paylaşılmadığını gözlemliyorum. Özel olarak, Fanon üzerine olan kitap-

3 Bu tespit için bkz. Richard J. Bernstein, *Hannah Arendt and the Jewish Question* (Cambridge: MIT Press, 1996), 184.

4 Deborah Nelson, sıklıkla soğuk, sert veya duygusuz olarak görülmüş –Arendt dahil– bir grup kadın entelektüelin yanlış yorumlandığını düşünür. Nelson'a göre bu kadın entelektüellerde duygusuzluk vs. olarak görülen şeyler karakter özelliği değil, entelektüel ve ahlâki bir seçimdir. Santimantalizmin tuzaklarına düşmek, bir yandan çekilen ızdırapların gerçekliğine doğrudan ve berrak bir şekilde bakmayı engellediği için entelektüel bir zaaf, öte yandan o ızdırapların cazibesine kapılmayı içerdigi için ahlâki bir zaafıdır. Bkz. Deborah Nelson, *Tough Enough: Arbus, Arendt, Didion, McCarthy, Son-tag, Weil* (Chicago: Chicago University Press, 2017).

larda veya makalelerde Wallerstein'in ismine rastlamak dahi yok denecek kadar istisnai bir durum. Genel olaraksa Wallerstein, eleştirel düşünce dünyasında sevilen ve bilinen bir düşünür olmayı sürdürse dahi, en iyi ihtimalle düşünürler arasında bir düşünür, düşünürlerimizden biri muamelesi görüyor. Açıkça söylemem gerekirse, ben bunu bir hata olarak görüyorum. İçinden geçtiğimiz büyük ve çoklu kriz çağında, bu krizleri çok önceden ve, tesadüfen değil, belli bir biçimde düşünebilmesi sayesinde öngörebilmiş, solu bunlara karşı hazırlamaya çalışmış Wallerstein'e çok daha dikkatli bakmamız gerektiğini, çünkü bu dikkatin bizi bu kritik çağda bazı hatalardan koruyabileceğini, ama daha önemlisi bizi doğru şeyler yapmaya hazırlayabileceğini düşünüyorum. Bu nedenle, Fanon'dan Wallerstein'e ve Wallerstein'den bizlere bir düşünce yolu açmaya çalışacağım. Bu yolun en önemli duraklarından biri, Fanon, Arendt ve Wallerstein'i dolaylı olarak buluşturan 1968 yılı olacak. Fakat 1968, öncesi ve sonrasıyla, o yılın takvim zamanı içinde gerçekleşen olayların çok ötesine giden bir dünya kültür devrimi olduğu ölçüde, duraktan ziyade yolun kendisine işaret edecek.

* * *

Kaan Ağartan, Faruk Alpkaya, Tanıl Bora, Esra Sarıoğlu ve Nazan Üstündağ kitabın çeşitli taslaklarını okuyarak önemli eleştiri ve önerilerde bulundular. Sayelerinde çok sayıda eksikliği ve belirsizliği giderebildim, örtük ve muğlak duran bazı fikirleri netleştirip öne çıkarabildim.

Tanıl hoca çekmeseydi ve Esra itmeseydi, bu kitabı yazmaya cesaret edemezdim.

Hepsine teşekkür ederim.

BARIŞ ÜNLÜ

Charlottesville, Eylül 2025